

АСПЕКТИ НА РЕЧЕВАТА АГРЕСИЯ В БЪЛГАРСКИЯ И В ЧЕШКИЯ ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС

Доц. д-р Владислав Миланов

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда съпоставително измеренията на речевата агресия в българската и в чешката политическа реч. Появата на този текст е обвързана с все по-честата употреба на вербална агресия в публичното пространство, което често задава модели на поведение в обществото. Застъпена е хипотезата, че речевата агресия стои в основата на физическата агресия и двете явления придобиват застрашителни размери в съвременната действителност на двете държави. Анализирани са примери за обидни и нецензурни думи от последните три парламента в България, а за Чехия примерите са от по-продължителен период. На базата на богатия ексцерпиран материал са оформени лексикално-тематични групи, съдържащи думи с обиден и вулгарен характер. Основният извод на изследването е, че се увеличават речевите обиди в официална ситуация, като се използва лексика, характерна за непрестижни и неофициални ситуации на общуването. Обидата, като речев акт, разширява своите параметри и не разпознава границите на допустимото и недопустимото в официалното общуване.

Ключови думи: речев етикет; обидни и нецензурни думи; обидата като речев акт; видове обиди в българската и в чешката политическа реч

Речевата агресия е едно от най-опасните явления във всяко общество. Тя е белег не само за пропуски в образованието и на ниска култура, но е и ясен показател за идентификация по езика на човек, който не уважава събеседника си и изразява мисълта си с езикови средства, характерни за непрестижните регистри и за неофициална ситуация. В последните години в редица балкански и славянски страни се засилват проявите както на речевата агресия, така и на физическата агресивност. Новинарските емисии непрекъснато съобщават за случаи на насилие, а през последните месеци в България поредният повод да излезе обществото на протест, а Народното събрание да пренапише бързо Наказателния кодекс, преосмисляйки санкциите за насилието, беше именно тежък случай на физическо насилие, при което жертвата – младо момиче, е зашито с 400 шева.

За специалистите езиковеди е ясно, че речевата агресия в своята все по-засилваща се степен стои в основата на физическата агресия. В почти всички случаи, представени в националния ефир, физическият сблъсък е резултат от натрупано напрежение и от остри реплики, които си разменят субектите на това престъпление. Тук е много важно да се отбележи, че би било добре езиковедското общество да се противопостави по-категорично на формите на словесно насилие, като поиска от законодателя тежки мерки на наказание за обида, нанесена върху човешкия индивид. На никого не му е приятно, когато общува в ежедневието си, да се сблъсква с проявите на речевата агресивност, защото тя е обида към човека и накърнява човешкото му достойнство. В много случаи е повод за състояния, свързани с депресивни настроения, изолация от близки и познати и занижено самочувствие. В България като че ли все повече се наблюдават случаи на реакция срещу речевата агресия и жертвите търсят своите права в съдебната зала. Преди няколко години бях определен за вещо лице по наказателно производство, в което дама предявява иск срещу свой съсед, защото беше употребил в имейл груби думи към нея, в които я сравнява с животно, наричайки я **плузек**, и обижда също менталните ѝ възможности. У нас все още не е правена статистика за разпространението на обидата в социалните и професионалните сфери. Без статистика обаче може да се каже, че често повод за размяна на обидни реплики се среща в ситуации на общуване между управляващите МПС; между служителите в държавната администрация в процеса на общуване с гражданите; в различни институции и в ситуации, които обективно не могат да бъдат описани. Няма как да бъдат описани също измеренията на битовата речева агресия, която вероятно в повечето случаи ляга в основата на физическото насилие и води до различни последици, едно от които е раздялата между субектите в семейството.

В публичната сфера речевата агресия все повече се засилва. Повече от 15 години екип от специалисти в Софийския университет предупреждава, че българските политици, а в някои случаи и българските журналисти, преминават добрия тон на общуването, като си позволяват да обиждат своите опоненти, за да покажат надмощие и категоричност на собственото си присъствие чрез омаловажаване личността и идеите на политическите си противници; да се опитат да намалят дистанцията, защото смятат, че така стоят по-близо до част от избирателите си; защото са убедени, че обидата е способ да се принизи идеята на противника или пък да се урони неговият авторитет още по-ясно и по-язвително, по-бързо и по-целенасочено.

Причините за агресията – речева и физическа, не могат да бъдат обяснени само с няколко едностранно проявени причини. Както вече беше отбелязано, корените им имат дълбоки обяснения от различно естество.

– На първо място, разбира се, е семейството и семейното възпитание. Днес е необходимо съвременният родител да разбере колко важно е да възпитава

своето дете в дух на уважение и да му създава умения да изразява несъгласието си не през „силата“ на обидата, а през силата на ума и на онези изразни средства, които могат през различни стилистични подходи да покажат умения за уместна реакция.

– На второ място е, разбира се, училището. Без да изпадам в носталгия по онези времена, в които учителят имаше широки правомощия, с които не само да обучава, но и да възпитава, съм убеден, че днес българският учител е поставен в условия на зависимости по отношение на своя авторитет спрямо учениците. Написаното не се отнася до онези училища, в които учат деца с възпитание и които знаят изобщо какво правят в училище, защо са там, какво е училището и какъв е авторитетът на учителя. Не че там няма проблемни ситуации. Има и за тях не се говори. Интелигентните деца също имат свои проблеми; също преживяват действителността, като я пречупват през своята чувствителност; реагират така, както ги учат, а често и така, както ги провокира самото общество. Написаното обаче се отнася най-вече до онези проблемни ученици, които не са възпитани вкъщи; проявяват особено разбиране за себедоказване, като не уважават нито съучениците си, нито учителите си, нито родителите си вероятно.

– Социалното и професионалното обкръжение също са фактор, който определя човешкото поведение, в това число често застава в основата на речевата и на физическата агресия. В България през последните години се наблюдава процес на засилено напрежение в общуването между служителите в различни професионални общности. Това се дължи на засилената поляризация на обществото ни, която в страните със стабилна демокрация не създава подобни проблеми, а точно обратното: израз е на свободно осмислени ценности, които се изразяват, без да пречат на другомислещите и без да навлизат агресивно в личното им пространство.

– Речевата агресия може да бъде резултат и от търсен или наследен модел на поведение. Агресивният човек често в семейството си е бил свидетел на различните форми на насилие и след това продължава „традицията“, като я пренася в семейството си, в обществото и във всичко, което му създава лесен повод да изрази себе си през агресията на речевото и физическото насилие над другия. Другият може да бъде жена, може да бъде мъж, може да бъде дете. Агресията не прави разлика между пол, възраст, йерархия. За агресивния човек водеща е идеята да наложи собственото си проблематично Аз през насилието и през обидата, които трябва да бъдат силно изолирани от обществото, за да се спрат техните прояви.

Речевата агресия в публичната сфера също може да бъде възприета като модел на поведение. Нецивилизован модел, разбира се. Когато обаче гражданите стават свидетели на толкова словесни нападки в Народното събрание, те не приемат като белег на лош вкус употребата на такива изразни средства и

на такова поведение, а напротив – след като са регистрирани в социално най-престижната държавна институция, ги смятат за нещо естествено, за което не чувстват притеснения да ги използват.

Няма съмнение, че през последните години политическата ситуация в България е много сложна. И продължава да се усложнява. Това е повод често в Пленарната зала да се достига до обидни думи, които са краен израз на безпомощността на народните представители да опонират на политическите си противници през силата и през богатствата на българския език.

Настоящата статия си поставя за цел да представи примери за речева агресия от последните парламенти на България, като ги сравни с някои примери, употребени в чешката политическа реч.

В теоретичен план въпросите на речевата агресия са добре проучени както в българската, така и в световната лингвистика. За нуждите на настоящото изследване ще бъде използвани две основни български проучвания, посветени на обидното слово и на обидата като речев акт. След книгата на Албена Василева „Обидното слово в българския и във френския език“ лингвистиката разполага с много сериозен аналитичен изследователски труд, който при това съпоставя измеренията на явлението в два езика. Нещо, което настоящият текст си поставя като задача, но с много по-скромни размери. Върху обидата като речев акт пък е посветена статия на Неда Павлова (Pavlova 2020, pp. 123 – 142), която на базата на богат илюстративен материал разгръща явлението. В текстовете на Надежда Сталянова (Stalyanova 2020, pp. 270 – 280) и на Елена Крейчова (Krejčová 2020, pp. 78 – 80), посветени най-вече на лексикалната динамика на езиковите процеси през последните години, специален акцент се поставя и върху формите на речевата агресия. В свои изследователски текстове Владислав Миланов обръща внимание на речевата агресия в политическата и в ученическата реч, за да осмисли един от възможните пътища на влияние, което оказва публичната реч върху младите хора. Макар процесът да не е толкова обвързан както между политическата и журналистическата реч, не се изключва влиянието на публичните сфери на общуване върху младежката комуникация.

Едно по-голямо съпоставително проучване вероятно ще потвърди предварителната научна хипотеза, че речевата агресия в публичното политическо говорене не е изолирано явление. Явлението се разширява в световен мащаб, а не са вече малко страните, в които речевата агресия в пленарната зала преминава във физическа агресия. Вероятно това явление ще се задълбочава, тъй като светът е изправен пред глобалния проблем на политическото напрежение и на политическите кризи, които се изразяват не само на идейно равнище, но покриват всички останали сфери, свързани с общуването между публичните лица в различни ситуации.

Преди да анализираме примерите, е редно да направим опит да обобщим причините, които водят до толкова широкото разпространение на речевата агресия в публичната и в непубличната реч.

На първо място със сигурност и тук стои семейното възпитание. Психолозите категорично ще отбележат, че за развитието на един индивид е много важно това, което семейство залага като ценностен модел на поведение още от най-ранните години. Вероятно също се преплитат различни фактори, свързани със средата, с обкръжението, с отстояването на високите ценности в семейството; с развиването на стремеж към четене, което пък развива културата на човека и разширява светогледа му по различни теми. Ако едно дете расте в агресивна среда, вероятността да възпроизведе някога агресивно вербално и невербално поведение, е твърде голяма. Практиката показва, че най-честите случаи на агресия са свързани с подобни травми и с възпроизвеждането на модели, заложили и останали още от детските години.

На второ място са, разбира се, училището и училищната среда. Там се пресрещат различни поведенчески модели, които пренасят отделни елементи от агресията на уличната реч; пренасят речеви и не само речеви аспекти на агресията в общуването като сляпо подражание на филми, музикални видеоклипове и на клипове, които са широко разпространявани в социалните мрежи. Може да се предположи и без специално статистическо проучване, че по-голяма част от случаите на физическо насилие се дължат на възникнал речев конфликт и на размяна на обидни думи, през които се „отприщва“ напрежението на дадена ситуация.

В публичната реч агресията често е предизвикана от два основни фактора.

Първо: силно напрежение на политическата обстановка. Острите реплики винаги са резултат от несъгласието между политическите опоненти, които обаче не намират израз на аргументите си чрез силата и подбора на уместни изразни средства, а предпочитат да *слязат* в ниския регистър на общуването. В този регистър фактори като образование, социален статус и възпитание не са определящи и позволяват на индивида с лекота да разполага обидните и нецензурните думи в общуването. Ефектът на обидата вероятно има по-силно изразен характер, отколкото аргументираните изрази, с които се изразява несъгласие. Може да се предположи също, че не са малко гражданите, които гледат на този речев модел на поведение като на разнообразна форма на изява, която отговаря на политическите им пристрастия и охлажда бързо и удовлетворително желанието им на всяка цена политическият опонент да бъде *смазан*. А обидата най-бързо и най-лесно постига това. Тя е стилистично маркирана и лексикално оцветена. Докосва болезнени за човека физически и нравствени черти и характеристики. Винаги се асоциира със спонтанност на изказаните средства и през тях се демонстрира модел на доминация над опонента. Когато обидата е често срещано явление в живота на нацията, започва да узаконява своята устойчивост на изреченско равнище и лесно се възпроизвежда в различни ситуации. Така псувните се превръщат в клишета, които бързо могат да бъдат употребени, за да обидят някого, при това да го засегнат

най-дълбоко. Определяна като общност с темперамент, която често изразява емоциите си през обидни и нецензурни думи, територията на Балканите регистрира все повече примери за обидна и нецензурна лексика като израз на желанието бързо и „качествено“ да засегнеш опонента си.

Второ: в публичната журналистическа и политическа реч речевата агресия понякога се дължи на ситуации, в които е отговор на отправена обида. Това се обяснява с принципа каквото повикало, такова се обадило. За да не се представи като безпомощен в дадена ситуация, обиденият отговаря на обидата с обида. Тук няма граници и затова регистрираните примери показват толкова голямо разнообразие от лексикално-тематични обединения на обидни и нецензурни думи.

Чешката съвременна езикова ситуация има много динамичен характер. Между разговорната реч в Чехия и книжовноезиковата нормативна формация съществува големи различия. В България тези процеси са по-специфични. Устната реч, особено разговорната неофициална и непринудена реч, налага свои процеси, свързани по-скоро с езиковата икономия на фонетично равнище и с различни процеси на морфосинтактичното равнище, които обаче не носят белезите на фундаменталното неразбиране и разграничение, а по-скоро развиват процеси, свързани с динамиката и разволя на речта в обществото.

Публичната политическа реч не изолира редица явления на разговорната реч, макар и ситуацията да не допуска често употребите от този регистър, и въпреки това политиките ги използват, обяснявайки ги като речева стратегия за намаляване на дистанцията с гражданите или пък с това, че хората „харесват“ подобен тип общуване и намират общ език, общ код за споделяне на информацията.

В чешката политическа реч ще анализираме няколко примера, свързани с употребата на обидна и нецензурна лексика. Те показват тематично разнообразие, а целта е лесно разпознаваема: да се изрази натрупаният гняв и да се засегне по най-бързия начин опонентът. През февруари 2017 тогавашният премиер Бохуслав Сobotка казва, че Андрей Бабиш (депутат) *изцяло е пре... бал дъжавата* (ч. *důkladně ojebal český stát*). Обиди с ядро кореновата морфема *еб* се използват много често в напрегнати ситуации и показват бедна мисъл, слабо възпитание и маркиран в ниските регистри социален статус. Срещат се и устойчиви съчетания, характерни най-вече за ниските регистри на разговорната реч: Алена Шилерова, министър на финансите, към коалиционните партньори – *Следващия път ще ви пратим на майната си* (ч. *Příště se na Vás vyserem, fakt*).

В българската политическа реч освен този глагол през последните години е регистриран не по-малко обиден глагол, синонимен на горепосочения, стилистично маркиран и разбира се, недопустим в публичната реч: *Икономическа философия, която, ако мога с едно изречение да обобщя, е да го духат*

бедните – вицепремиерът/министър на финансите Асен Василев. По повод на двата примера възникват и два закономерни въпроса.

Първият въпрос е защо обидни думи с подчертано нецензурен сексуален характер навлизат в речта на образовани и „интелигентни“ хора, заемащи престижни институционални позиции. Слабо възпитание ли е това? Бедна мисъл и бедна реч? Бърз и евтин начин за лесна манипулативност и постигане на черен пиар? Дали пък не са дълбоки личностни дефицити, които използват обидната лексика като компенсаторен механизъм за бързо и лесно „разчистване на сметките“ с политическите опоненти? Повече са въпросите, отколкото отговорите. Изводът обаче категорично е един: недопустимо речево поведение в официална и представителна среда, каквато са законодателният орган на България и представителните институции.

Вторият въпрос е защо, когато употребят подобни конструкции, политиците търсят оправдание за своето неадекватно речево поведение. Защото дължат извинение на обществото или защото трябва да изчистят своя езиков образ; за да не навредят на политическата сила и на изборните резултати; защото се страхуват от социалната санкция ли? А какво става с циничното мислене? На този въпрос, като цяло, отговорът е по-лесен. Наскоро български политик – бивш министър на културата и за кратко време председател на Народното събрание, напусна политиката, защото си позволи по повод на домашното насилие и промените в Наказателния кодекс да употреби следната реплика: *Има и сега закони. Кво чешеме езици? Всички курви се събудиха да се сетят, че след 16 години са изнасилвани. Като с оня американския режисьор, където го направиха на маймуна.* Нещо повече. Политикът се оправда, че речникът му е придобил такъв характер след обвързването с политическата партия, на която е член; и второ, и в литературата имало множество такива примери. Неуместно, ненаучно и по човешки нехигиенично е да се търси подобен паралел, за да се оправдае речевият цинизъм. В художествената литература употребата на такъв тип лексика е обвързана с художествената функция на думите и с идеята през речевото поведение да се уплътняват ситуации и да се разгръщат характерите на героите. Художественият свят е фикционален свят и допуска възможност за употреба на всички думи, които съществуват и в реалността, за да засили въздействието и да представи колкото се може по-реалистично описанието на художествената действителност. Но за разлика от нефиктивната действителност, в човешкия живот парламентът и институциите изобщо имат отговорни задачи, от чиито решения гражданите са зависими; от тези решения се определя дали човекът ще живее достойно, или ще позволи циничното мислене да премине и в живота му. Към тези обобщения трябва да бъде добавен още един пример, записан в българската Пленарна зала: *Не може, когато чуете някаква вулгарна дума или за духане, веднага да излизате на трибуната.* Този пример е може би най-точното обобщение за ниското речево

поведение и за търсенето на евтини начини за „впечатляване“ и омаскаряване на опонента и на аудиторията.

Съществена тематична група, обединяваща лексика за обида, е групата на **предметно-качествените обединения и на сравненията с животни**. Тук и двата съпоставяни езика показват разнообразие от примери, които класически описват явлението в учебниците по лексикология. През май 2017 депутатът Андрей Бабиш (бъдещ премиер) използва за премиера Бохуслав Сobotка следната реплика – **най-голямата свиня**, която някога съм срещал, **глупак** (ч. největší svině, kterou jsem poznal, blbeček). Доминик Фери, депутат, пък използва репликата с обидната лексема **идиот**: *Vue ste egoïstичен идиот* (ч. Jste sobecký idiot). Политиците в този случай биха се оправдали с това, че има дори роман със същото наименование. Но сравнението е неуместно. Преди години, когато български политик си позволи да обобщи, че *80% от българите са дебили*, се наложи после да се оправдава, че е употребил лексемата във функцията на медицински термин. Оправдание в този случай не е необходимо. Достатъчно е извинение пред гражданите. А обясненията с лингвистичен характер в устата на тези политици често водят до още по-комични резултати, които са обект на занимателната лексикология: **думите олигарх и олигофрен** имат обща коренова морфема. Кметницата на Прага Адриана Кърначова, март 2015 (говори за проекта за изграждане на тунел за движение „Бланка“), и казва, че *проектът явно е планиран от някакъв дебил/идиот* (ч. asi nějaký debil). Тук е достатъчно да си припомним репликата на един български премиер, че *материалът в България е лош*. А пък негов вицепремиер си позволи да обиди деца инвалиди и техните родители.

Лексемата **крадец** също е често срещана и в двата езика, когато трябва да бъде определено деянието на политик или пък директно да бъде обвинен в незаконно присвояване на пари най-често: Андрей Бабиш, бивш премиер, употребява за Ярослав Калоусек, депутат, **пияница, крадец с крадец** (ч. ožrala, zloděj zlodějská). У нас употребата му се среща както с преките значения на думата, така и с по-метафорични съчетания: *откраднахте бъдещето на децата, откраднахте мечтите, откраднахте живота на хората и така нататък*.

В парламентарния корпус на българския език за думата **крадец** има 7 регистрирани употреби; думата **идиот** – 34 употреби; **глупак** – 21 употреби. Някои от тези лексеми са употребени с фразеологичен израз. И макар, на пръв поглед, да изглеждат рядко употребявани, не бива да приемаме като нормална нито една от тези употреби в официалната ситуация на говорене.

В българската политическа реч, както вече отбелязано, също се срещат подобни примери. В тях обидата е изразена през различни лексеми и лексемни съчетания: *Шепа нещастни фашисти; Този тъпак... ще му разбия носа, честно ти казвам; Крадецът вика дръжте крадеца – това сте вие;*

*Вашата предателска, отцегугателска и майкопродавска политика; Предпочитам да съм арогантен, говорещ истината, вместо връткащ се, долен, безскрупулен лъжец; Вие в момента управлявате все едно ония момчета там, които приличат повече на обслужващ персонал, отколкото на депутати; Г-н Манев говори кой на какъв персонал прилича, и аз мога да кажа кой прилича на „Кунг-фу панда“, но няма да го кажа; **Тъпанар!** Що ме гледаш с тоя поглед? Допускате странно водене на това заседание. Оставихте политическия номад Настимир Ананиев, който в момента е във вашата партия, да говори за неща, които ще станат в бъдещето, което няма връзка със заседанието. **Или е копринен, или е нефелен, или не е с всичкия си.** Позволете на **този врачок** да каже и други важни неща.*

В чешката политическа реч има регистрирани случаи, при това неизолирано, в които се използват устойчиви съчетания с обиден характер: Мирек Тополанек за избирателите на друга партия: *И кой е този обикновен чех, за когото Парубек работи в политиката? Тези, които ядат свинско със зеле и кнедли, всички в ареста и да ги нарича човек по задника* (ч. *Co je obyčejný Čech, pro kterého dělá Paroubek politiku? Knedlo-vepřo-zelo, všechny zavřít a nakopat do prdele*). Същият политик, явно, използва тази фраза като израз на натрупан гняв и на желание да обиди избирателите от другите партии: *Мирек Тополанек: **Отивайте всички на майната си*** (ч. *Jděte do prdele, všichni!*).

Обидите със сексуален контекст се срещат и в двата езика. Най-често те са свързани с препратки за нетрадиционна сексуална ориентация на политика или пък с определения, отнасящи се до сексуалния живот на човека. В България преди години политик заговори за **тишината в спалнята на една дама**, с което намекваше, че тя не води полов живот и това се отразява много на поведението ѝ. Пак от тези години са регистрирани обиди със сексуален елемент в изреченията: **да си сложи ламарини на гъза, г-жа М---р, като си бръсне мустаците сутрин, обърканата сексуалност на г-н...** *По всичко личи, че някои колеги в тая зала явно страдат от липса на женска ласка и когато застанат на тая трибуна, се чудят как да избиват комплекси.* Сходен езиков модел в двата езика е употребата на съчетания от типа: **Важно е да носиш панталон, но е важно и какво имаш в гащите**; Давид Рат, министър на здравеопазването, май 2006, по повод отказа на друг политик – Мирек Тополанек, да участва в телевизионен дебат с него: **По моя преценка това не е мъж с топки, а голям страхливец/посерко** (ч. *Podle mého soudu nejde o chlapa s gulami, ale o velkého poseru*).

Ярослав Кубера, сенатор, кмет на гр. Теплице, 2004 г. коментира защо кодексът на труда не трябва да съдържа член за сексуален тормоз: **Не мога да подкрепя мечтите на някакви незадоволени феминистки, които изобщо не са застрашени от сексуален тормоз**“ (ч. *Nemůžu podpořit touhu neukojených feministek, kterým žádné sexuální harašení nehrozí*).

В българската парламентарна реч пък са регистрирани и обиди, свързани с елемент от прическата на политик, като са обвързани с контекстови препратки за неговата сексуалност:

- станалия **известен с афинитета си към козметични продукти** господин;
- тази сграда на повече от 120 години е видяла доста по-достойни **от неговата обработена коса хора**;
- афинитета си **към козметични продукти, плюс предателските си изпълнения**.

Макар и не толкова често, в двата езика се срещат примери, в които се преплита речевата агресия със закана за извършване на физически акт на насилие: сравни *Ако дойдеш тук, **ще ти лепна един шамар***“ (ч. *Jestli tady půjdeš, dostaneš flákanec*) – Лубомир Волни, депутат и българското **Сега ще говоря, а после ще дойда да раздавам шамари** е пример от заседание на българското Народно събрание.

*Засегнат съм, че такива хора – **шарлатани** стоят в тая зала. И когато ми излизат тук някои да ми говорят кои били русофили и с кого били сътрудничели....*Лексемата **шарлатанин /шарлатания, която е от италиански произход**, придоби популярност в българската публична реч, след като българският президент обобщи през нея група народни представители в политиката, които са уличени в различни измами – речеве и не само речеве. Днес тя често се използва в публичната реч, а употребите ѝ се засилват в публичната комуникация. В Корпуса по парламентарна реч тя е регистрирана само с две употреби.

Пример за груба речева разговорна проява, която пренебрегва моделите на речевия етикет, е регистриран в следния чешки израз:

Мирек Тополанек, премиер, 5.12.2007, към политичката Катерина Жак **Я се разкарай!** (ч. *Tak jdi pryč, vole!*).

Българската политическа реч пък помни репликата на лидерката на голяма опозиционна партия по онова време към министър-председателя, излъчен от управляващата политическа коалиция: **Айде да излезеМЕ и да се разбереМ кат мъже!**

Други речеве измерения на обидата в българската парламентарна реч от последните три парламентарни години.

– Сравнения с животни с цел да се подчертаят и иронизират модели на човешкото поведение на принципа на преноса на чертите и сравнението с животните:

*Председателят на парламента, който трябва, според мен, да се държи като председател при всички случаи, **а не като болонка** на някой сценарист;*

*Очаквах, че нивото ви е по-високо и няма да ползвате парламентарната трибуна **за думи като магарии**;*

*Чухме хора, които, когато са от тази трибуна, стават **големи лъвове**, а се оказва на коалиционен съвет са **мишки**;*

Прави ми впечатление, че този герой го няма, Рашков, а беше много активен по тази тема, защо не развее пак байрака на революцията, този лъв, а го няма... този човечец.

Колегата Божанков, като е толкова актуален и добър юрист и като има сигнали, има органи, в които той трябва да ги внесе, а не да стои и да мишкосва като Мики Маус.

– Обиди въз основата на физически и възрастови характеристики:

*Никога не е имало **такъв грозен водещ**;*

*Напълно го разбирам, че на **неговата преклонна възраст няма техническа възможност да си преглежда имейлите.***

– Обиди въз основа на екзотични сравнения и квалификации:

*Свиленски попита има ли **сватба и годееж** между ДПС и ИТН, а колегата му Стоян Мирчев допълни с обстоятелствата, че г-н Йорданов бил булката, а Филип Станев – шаферката;*

*Вашият шеф е **азиатски падишах**;*

*Да се говори за монархически титли в азиатски страни, вероятно има смисъл. **Аз падишах нямам, нито цар.** Но ме притеснява да мислите, че всеки човек има падишах.*

– *Джипката* като символ на обидата. В България този модел автомобили се свързва с обиколките на бившия премиер по строителните обекти. Повод е наименованието да се използва в различни изреченски конструкции и да изразява ирония. По-често е регистрирано в извънпарламентарните изказвания на българските политици. Въз основа на употребата на тази дума възниква и псевдонимът Джипкобибитков, използван за лицето, което управлява автомобила.

*Ето я **джипката**, да не кажат сега, че сме млади и неопитни, и си играем с колички.*

– Мафията и далаверите като обида. Често срещано сравнение за политически групировки, които се занимават с нечисти дела и съмнителни схеми за влияние и надмощие в управлението. Друга срещана лексема е **задкулисие**, която се използва, за да бъдат принизени действията на политическите опоненти и да бъдат обвинени в тайни и съмнителни действия. В Корпуса по парламентарна реч нейната употреба е регистрирана 245 пъти. Думата **мафия** е регистрирана 286 пъти, а лексемата **далавера** е регистрирана с малко употреби – 8, но не е изолирано явление в извънпарламентарната реч.

*Аз не си представям да нарека когото и да било в тази зала **мафия**, защото това означава, че наричам мафия тези, които са го избрали – това е позор и дъно за българския парламент.*

*Той е човек, който е известен с **далаверите**, които е вършил в институцията, която е управлява.*

***мафия и задкулисие**;*

как да се краде **безпардонно и безцеремонно**;

Най-добрата антикризисна мярка за кюлчетата, шкафчетата, крадци-те на Капитан Андреево...;

Това дълбока криза, г-н Карадайъ, е, че **Вие сте готови да се презърнете с „Възраждане“**, за да свалите това правителство. Толкова е дълбока **кризата за хората, които ви дърпат конците и си седят в сараите**.

– Парите, корупцията – с 4535 употреби в парламентарния корпус, измамата, комунистите и държавата, политическият чадър – 17 употреби в корпуса, и групировките като елементи на обидни изказвания:

Страната ни не се управлява от българско правителство, управлява се от нещо, което повече напомня екстремистка групировка, съставена от класически национални предатели и бивши чужди граждани.

Облагодетелстването от позицията на висш партиен лидер е често срещано явление в средите на българският парламентарен живот.

Getcorp са еманацията на безобразието, корупцията, на измамата, най-тежката корупционна далавера в тая държава.

Такива хора тук не трябва да стъпват въобще! Никога не съм бил чадър на когото и да било. Второ, не е в моя манталитет да съм чадър на който и да е, на който и да не съм целувал ръка или нещо друго! Тъй като не съм бил чадър на никой, съжалявам, че нямах време да бъда още по-голяма градушка срещу вашия лидер от ГЕРБ..

Знаете ли на кого сте целували ръка – на тези, които казаха на хората „Време е танковете да дойдат“. Целувахте ръка на тези, които съсипаха тази държава. На тези, които докараха България до най-тежката и дълбока криза. Наздраве! Пийнете си, г-н Рашков. На тези, които направиха така, че държавата ни в момента да е един разсипан двор, в който се арестуват невинни хора. Вие, червеният комунистически следовател, вие – комунистът, направихте така, че държавата да прилича на това, на което сте свикнали – на един комунистически разграден двор.

От тази трибуна комунистически създания продължават да ръсят заплахи срещу хората и не им пука от това. Хилядите хора, на които незаконно написахте протоколи, не ви бяха достатъчни. Няма да се докопате никога повече до власт. Докопването до власт от вас е престъпление срещу републиката и демокрацията, срещу опитите 30 г. такива като вас да ги няма тук.

– Обида, изразена чрез подценяване на речта и силата на думите; позовавания на речниково значение:

Ако председателят за лъжи спира изказванията, някои народни представители ще онемаят!

Вашата дума е толкова несъществуваща, безсмислена и безстойностна... свършиен предател като Вас, който не знам дали семейството ви вярва, г-н Василев.

Г-н Денков, ние ще покажем какво става с машинациите на машините. С конкретни факти, а не на ангро, както обичате да говорите;

Бойко Борисов е пример за арогантност, в тълковния речник на българския език има ново определение за арогантност и то е държанието на ГЕРБ;

Стана ясно колко точно тежи думата на вашия председател и колко може да ѝ се има доверие;

Не съм очаквала министър в правителство, както и мандатоносител на правителството на Кирил Петков да ползват такива елементарни етикети от трибуната. Очаквах, че нивото ви е по-високо и няма да ползвате парламентарната трибуна за думи като магарици;

Предпочитам да съм арогантен, говорещ истината, вместо връткащ се, долен, безскрупулен лъжец.

– Обидата чрез различни епитети, сравнения, неуместни употреби на изрази и фразеологизми:

Под мое давление взехме **тъпо решение**. Защото да си коалиция с ПП, означава да се **съгласяваш с всички глупости**, иначе те обявяват за враг под влиянието на ГЕРБ, ДПС, Дядо Мраз, Снежанка и който още се сетите; Бориславова е **слаб юрист**. Два пъти се **издъни** и **КС ни резна зелките**; Г-н Ананиев, **ако вие сте пример за политическо примирие и поведение, и приличие, то жриците на любовта на Околовръстното са светици**; В набора от приказни герои **явно имаме и Дарт Вейдър в момента на сцената**; **Срам ме е, че вие сте ми колеги**; На нас ни е смешно и забавно, разбира се, защото знаем какво с **случва отзад, изотзадзе...** Това, че вие сте **някакъв сбирщайн, волт-молт и всякакви други остатъци**; Хората, като господин Митев тотално са **изплискали легена**; Не ви дава никакво право да **изнасилват народните представители**.

На базата на ексцерпирания материал могат да бъдат направени няколко извода от съпоставителното проучване.

– Речевата агресия в политическата реч в България и в Чехия показва разширяване на употребите и задълбочаване на кризата в общуването чрез употреба на обидни и нецензурни думи. Разширяват се параметрите на обидната лексика и не се спазват никакви правила на речевия етикет. В България например след Освобождението са регистрирани обиди между политическите опоненти, основани най-вече на сравненията с растения и животни.

– И в двата езика се наблюдават употреби на груба лексика и на нецензурни думи в няколко тематични обединения: обиди, сравнения с растения и животни; обиди на базата на физически недостатъци; обиди, основани на ментални дефицити, качествено-предметни обиди; сексуални обиди и обиди на расов и етнически признак.

– И в двата езика са регистрирани примери, чрез които се призовава да не се използват обидни и нецензурни думи, но тези призови остават само на равнище думи. Така, както често в телевизионните студиа събеседниците призовават опонентите си да се изслушват и да не се прекъсват. В същото време, демонстрират, че не са постигнали онова равнище на културната комуникация, в което събеседникът изслушва изказването на своя опонент, без да го прекъсва.

– И в двата езика са регистрирани изрази апелативи, от които проличава, че е възможно речевата агресия да премине към физическо насилие. Това дори не се нуждае от коментар, защото с явлението трябва да се занимават психолозите и психиатрите, когато разрешават тежки случаи в социално непредставителни общности.

– Ако в художествената литература обидната и нецензурната лексика имат художествена функция и изпълняват своя стилотворна роля като израз на отношението на автора към персонажите и уплътняването на художествения им образ, то в политическата роля е израз на бедна мисъл, на слаба езикова култура и на несъобразяване на подбора на изразните средства с институционалната представителност на Народното събрание.

– И в българската, и в чешката политическа реч се наблюдават паралингвистични модели на агресивно поведение, изразени чрез мимики, жестове; през интонационните контури на изказа и през темпоритъма на речта.

– Обидно отношение в двата езика може и се изразява и през по-неутрални средства спрямо крайните измерения на обидната и нецензурната лексика. Така например неуспехите и провалите в политиката често се определят в речта на политиците като **провал, като глупости, като дъно, като срам и позор** и редица други определения.

– В чешката политическа реч по-често се срещат устойчиви съчетания с разговорен обиден характер от типа **вървете на майната си, ще ви сритам по задника**, отколкото в българския език, в който преобладават директните цинизми през стилистично маркирани думи.

– Наблюдава се процес, при който може да се говори за степени на йерархизация на обидата. На фона на откровено цинични и вулгарни думи, които използват публичните лица в състояние на емоционален дисбаланс или речева безпомощност и които стилистично маркират тази лексика, употребата на думи и фрази като *достигнали сте дъното, говорите глупости, излагате се, спрете да лъжете* все повече се отнасят към неутралния тип лексика, която не носи обида, колкото вулгарните думи, но по същество има за цел да принизи личността или речта на опонента. Дори в наръчните по речев етикет се отбелязва, че когато кажеш, че един човек говори глупости, индиректно му казваш, че той е *глупав*.

Не на последно място трябва да се отбележи, че обидата трябва да бъде разглеждана като речев акт в зависимост и от контекста. Много често думи,

които имат неутрално значение, придобиват обиден характер в парламентарната реч като реплика на обида или като контекстово обусловена реч, плод на междуличностни нападки или пък партийни неразбирателства. Така например изразът **достигнали сте дъното** има едно значение, но с различни конотации в зависимост от смисъла. В парламентарната реч този израз може да придобие и обиден характер, ако се съотнася към престъпни деяния и схеми с престъпен характер или пък е израз на безпомощност за действията на определени политически лица и партии. И тогава вече допълва обидата, като я препраща към най-ярката оцветеност, защото въздейства директно на слушателите. Анализът на фразата на Асен Василев *да го ду...т бедните* само през прякото значение на скандалния израз също може и трябва да се поставя във функционирането и произхода ѝ, а именно, че репликата е цитат от филма „Историята на света“ и употребата ѝ може и трябва да се разглежда и през друга призма. Тази призма обаче може да бъде обект на научен лингвистичен анализ и не бива да поощрява неуместния пренос на реплики от филми, които жанрово и тематично са създадени с друга цел, за която речта допринася да се засили въздействието в различен формат и в специално създаден контекст. Пренасянето на реплики от филмови продукции или пък от художествената литература **не оправдава циничното звучене на тези фрази** в публичната реч. Във филмите те имат свое значение, регулаторът може да определи възрастовата група и да прецени, че съдържанието на филма, съпроводено с подобна реч, е неуместно за определена възрастова група. В Пленарната зала такива механизми няма. Затова е важна съобразителността: с институцията, с аудиторията; с уважението към речта и към хората, към които е предназначена. В художествената литература, както вече беше отбелязано, героите често използват обидни думи и ругатни и това придава на образа им повече плътност, която е необходима на автора, за да представи на читателя си своя герой като носител на **ниски и низки** постъпки. Примерите с такива художествени персонажи има достатъчно: Бай Ганьо, съдия-изпълнителят от разказа „Андрешко“, героите на Вазов от повестта „Чичовци“ и много други. Както вече беше отбелязано, в художествения текст употребата на обидни и нецензурни думи има художествена функция и постига стилистичен ефект.

Причисляването на реплики като **позор, лъжец, вулгарен, сбирщайн и дъно** към обидната лексика също е въпрос на хипотези. Тези хипотези позволяват да говорим за *степенуване* на обидата и за използване на думи, които имат традиционно неутрално значение, към обидната лексика. Актуализираните значения са контекстово обусловени и се нуждаят от по-задълбочен анализ на случаите, когато биха могли и не биха могли да се възприемат като обидни.

Този текст си поставя за цел да бъде началото на поредица от текстове,

посветени на речевата агресия в българската политическа действителност, съпоставена с речевата агресия в балкански и славянски страни. Процесите на влияние никога не са изолирани. Както например в сферата на клишираното говорене може да се търси обвързаност с новобрюкселското клише, така и в речевата агресия се наблюдават много общи за няколко езика особености. Езиковедите не бива да бъдат равнодушни към това говорене и е редно по всякакъв начин да му се противопоставят – не само през силата на научните публикации, а през силата на публичното представяне на проблема пред медиите. Ясно е, че съпоставителните наблюдения върху речевата агресия са много важни не само като регистрация и коментар на употребени думи и изрази, които задават нова теоретична рамка в науката, обусловена от спецификата на явлението и неговите мащаби. Важна за лингвистиката е аргументацията на явлението, търсенето на специфични национални проявления, но и измеренията в общочовешки контекст. Защото практиката отдавна е показала, че моделите на политическо говорене създават много универсалии. Речевата агресия обаче е много опасна. И когато публично говорещите лица не си дават сметка за измеренията на това *уродливо* явление, което може да се сравни с туморно образуване в човешкия организъм, страдат хората; страда обществото, обричаме следващите поколения на тежка комуникационна криза. Още по-страшно е, когато това страдание води до най-тежките последствия, тогава вече е късно да се реагира. Протестите са закъснели дори когато има и един-единствен пострадали. Езиковедите сме длъжни да бъдем на „своя езиков пост“ и да даваме отпор на цинизма в говоренето, защото той е израз на циничното мислене. А никой не желае в живота си да среща и да общува с арогантни хора, още повече, ако те го управляват и определят аспекти от живота му. С думи се убива всеки ден, а езикът е създаден да ни обединява и да ни събира в общество.

Благодарности

Изказвам сърдечна благодарност на доц. д-р Елена Крейчова от Масариковия университет в Бърно за предоставените материали.

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

ЛИТЕРАТУРА

КРЕЙЧОВА, Е., 2020. *Езиковата агресия, свободата на словото и политическата коректност. Българска реч. Списание за езиковедие и езикова култура*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, год. 2020, бр. 1, с. 78 – 80, ISSN 1310-733X.

- КРЕЙЧОВА, Е., 2020. Някои бележки относно възприемането на езиковата агресия в съвременното общество. *Българска реч*. Списание за езикознание и езикова култура. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, год. 2020, бр. 1, с. 60 – 65. ISSN 1310-733X.
- ПАВЛОВА, Н., 2020. Обидата като речев акт. *Българска реч*, год. 2020, кн. 2 – 3, с. 123 – 142.
- СТАЛЯНОВА, Н., 2021. Обиждам те (се) – параметри на обидата и вербалната агресия в училище. *Български език и литература*, Т. 63, № 3, с. 270 – 285.

REFERENCES

- KREJČOVÁ, E., 2020. Ezikovata agresiya, svobodata na slovoto i politicheskata korektnost. *Balgarska rech. Spisanie za ezikoznanie i ezikova kultura*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, vol. 2020, no. 1, pp. 78 – 80, ISSN 1310-733X.
- KREJČOVÁ, E., 2020. Nyakoi belezhki odnosno vazpriemaneto na ezikovata agresiya v savremennoto obshtestvo. *Balgarska rech. Spisanie za ezikoznanie i ezikova kultura*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, vol. 2020, no. 1, pp. 60 – 65, ISSN 1310-733X.
- PAVLOVA, N. Obidata kato rechev akt. *Balgarska rech*, vol. 2020, no. 2 – 3, pp. 123 – 142.
- STALYANOVA, N., 2021. Obizhdam te (se) – parametri na obidata i verbalnata agresiya v uchilishte, *Balgarski ezik i literatura*, vol. 63, no. 3, pp. 270 – 285.

Електронни източници и ресурси

- https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=parlamint30_bg&struct_attr_stats=1
- <https://www.parliament.bg/bg>

ASPECTS OF SPEECH AGGRESSION IN BULGARIAN AND CZECH POLITICAL DISCOURSE

Abstract. This article examines comparative dimensions of speech aggression in Bulgarian and Czech political discourse. The emergence of this text is linked to the increasing use of verbal aggression in the public sphere, often setting behavioral patterns in society. The hypothesis is put forth that speech aggression underlies physical aggression, and both phenomena have acquired threatening dimensions in the contemporary realities of both states. Examples of offensive and vulgar words from the last three Bulgarian parliaments are analyzed, while for the Czech Republic, the examples span a more extended period. Lexical-thematic groups containing words of an offensive and vulgar nature have been formed based on the rich excerpted material. The main conclusion of the study is that verbal insults are increasing in official situations, using lexicon characteristic of non-prestigious and unofficial communication contexts. Insult, as a speech act, expands its parameters and does not recognize the boundaries of what is permissible and impermissible in official communication.

Keywords: speech etiquette; offensive and vulgar words; insult as a speech act; types of insults in Bulgarian and Czech political discourse

✉ **Dr. Vladislav Milanov, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-8920-5621

Faculty of Slavic Studies

15, Sofia University

Tzar Osвoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: vladislavmilanov77@abv.bg